

Norsk sivilsamfunn: Kunnskapsrike og kritiske informatører og pådrivere for Agenda 2030 og FNs bærekraftsmål

Utdrag
Særstudie: FIVHs arbeid gjennom «kappløpet mot
bunnen» i klesbransjen 2002-2020

Særstudie: FIVHs arbeid gjennom «kappløpet mot bunnen» i klesbransjen 2002-2020

Verdens land og folk har til alle tider drevet handel med hverandre til gjensidig nytte og glede, men også med vinnere og tapere. Gjennom historien har skiftende makthavere, ofte med våpenmakt, bygget store imperier gjennom bl.a. å tilegne seg kontroll med råvarer, arbeidskraft og handel, slik Europeiske kolonimakter og USA har gjort gjennom de senere hundreår. Med økende internasjonalisering i kjølvannet av 2. verdenskrig og forsterket økonomisk globalisering i kjølvannet av Berlinmurens fall i 1989 bidro slik handel til en eventyrlig økonomisk vekst. Denne veksten har gitt mange, særlig i Vesten, en levestandard og velferd tidligere generasjoner bare kunne drømme om. Selv om globaliseringen også har bidratt til at mange mennesker i Latin-Amerika, Afrika og Asia har fått hevet sin materielle levestandard noe, må de fleste fortsatt se langt etter den levestandarden som i dag er vanlig i Vesten. Den økonomiske veksten de siste 50 årene har dessuten ført til store miljødeleggelser, global oppvarming og økende forskjeller mellom rike og fattige i og mellom land.

Etter hvert som levestandarden og krav til arbeidsforhold og lønninger økte i Vesten, flyttet stadig flere virksomheter produksjonen til andre deler av verden for å få ned utgiftene. I Norge gjaldt det for eksempel produksjonen av gummistøvler, som da *Viking-Askim* på midten av 1970-tallet flyttet til Malaysia (se utdrag nedenfor fra Aftenposten 20. mars 1976).

«Fra bedriftsledelsens side blir det fremholdt at bakgrunnen for utflyttingen var den vanskelige arbeidskraft-situasjonen i Askim i begynnelsen av 1970-årene, og det faktum at omkostningsnivået i Norge gjorde produksjonen tapsbringende. Da gummistøvelproduksjon er meget arbeidsintensiv og for en stor del består av håndarbeide, var den billigere arbeidskraft i Malaysia en vesentlig faktor. Arbeidslønninger på mellom 500 og 1500 kroner måneden kan synes urimelig lave etter norsk målestokk, men er på den annen side blant de høyeste som betales i malayisk industri. Særlig blir den kvinnelige arbeidskraft betalt betydelig over gjennomsnittet.

Faksimile fra Aftenposten 20. mars 1976

Mange fattige land ønsket vestlige bedrifter velkommen. De iverksatte ulike tiltak for å tiltrekke seg etableringer og produksjon, som kunne gi arbeidsplasser og inntekter. Dette bidro til det som senere har blitt kalt «kappløpet mot bunnen»: fattige land konkurrerte om å tilby svært lave priser på varene, som ble muliggjort av lave lønninger og andre lave produksjonskostnader. Tekstil- og klesindustrien sto sentralt i en tidlig fase.¹ For å beskytte egen produksjon inngikk da USA, EU og Canada i 1973 en avtale om kvoter for import av tekstiler, kjent som *Multifiberavtalen*. Denne ble revidert flere ganger og gjaldt fram til 1. januar 2005, da en avtale om tekstil og klær (ATC) fremforhandlet gjennom Verdens handelsorganisasjon (WTO) ble gjort gjeldende. Til tross for negative sider ga Multifiberavtalen produksjonslandene en viss stabilitet og dempet «kappløpet mot

¹ The Race to the Bottom: Exploitation of Workers in the Global Garment Industry, by Junya Yimprasert and Petter Hveem, Norwegian Church Aid Occasional Paper Series, 01/2005

bunnen». Med WTOs regelverk ble tidligere restriksjoner på handelen med tekstiler og klær avvirket og la grunnlaget for en forsterket «kappløp mot bunnen»².

«Lønnsnivået til de som syr klærne våre er fortsatt så lavt at de fleste tekstilarbeiderne lever i fattigdom. Tiden er overmoden for at kleskjedene sikrer at arbeiderne tjener en lønn som gir mulighet for verdige liv.

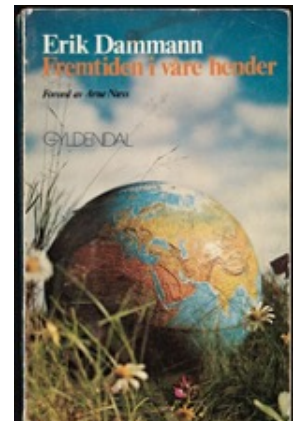
Anja Bakken Riise (FIVH), juli 2019

Mange har engasjert seg for å stanse «kappløpet mot bunnen», men de har kjempet og kjemper mot sterke krefter. En rapport fra det internasjonale nettverket *Clean Clothes Campaign (CCC)* sommeren 2019 viste at store klesaktører – blant dem H&M, Zara, Adidas, Levis, NIKE og Puma – fortsatt ikke sikrer en levelønn for de asiatiske tekstilarbeiderne som syr klær for dem.³

Framtiden i våre hender (FIVH) ble stiftet i 1974 med et bredt, internasjonalt miljø- og utviklingsengasjement. Det startet ikke med veldedighet og innsamlinger for å gi til de fattige i utviklingsland, men i erkjennelse av behovet for dyptgripende og strukturelle endringer i økonomi, handel og levesett. Et sentralt fokus i mange år var budskapet om at norske (og vestlige) forbrukere måtte søke en «ny livsstil» for å dempe presset på jordas begrensede ressurser og bekjempe den globale fattigdommen.

« På samme måte som vi i dag synes slavehandel og koloniuutbytting var en umenneskelig og ubegripelig bestialsk måte å skaffe seg rikdom på, er det hevet over tvil at senere generasjoner vil synes at vår form for verdenshandel og fordeling av verdens goder var like uforståelig og umenneskelig. Er det ikke på tide at vi begynner å oppføre oss som mennesker?

Erik Dammann i boka «Framtiden i våre hender» i 1972. Boka la grunnlaget for organisasjonen med samme navn, som ble stiftet i 1974.

Som en del av sitt arbeid har FIVH satt fokus på vår handel med fattige land når det gjelder klær og tekstiler, som også var blant temaene de fikk støtte til å arbeide med fra Norad etter at FIVH inngikk rammeavtale om støtte til opplysningsarbeid på slutten av 1980-tallet.

Fokuset i denne rapporten er FIVHs arbeid på dette feltet etter at Mulifiberavtalen ble faset ut og WTOs regelverk ble gjort gjeldende fra og med 2005. Norads informasjonsstøtte bidro til at FIVH kunne bygge opp kompetanse på dette feltet i forkant av denne endringen i 2005 og videreføre og styrke dette fram til i dag. Blant de tiltakene FIVH drev på slutten av 1990-tallet, som fikk mest støtte fra Norad, var organisasjonens tidsskrift «Folkeveit» og prosjektet *NorWatch*, som kartla norsk næringslivsvirksomhet i Afrika, Asia og Latin-Amerika. Nettopp disse to tiltakene var viktige for utviklingen av det som senere skulle bli en særlig tungt søkelys på klesbransjen, der finansieringen fra Norad skulle komme til å utgjøre et betydelig bidrag. I denne særstudien presenterer vi en kronologisk oversikt over de viktigste tiltakene på dette feltet, som har blitt helt eller delvis finansiert av Norad, og hvilke resultater dette arbeidet har bidratt til over tid. Mye av det arbeidet ble fra og med 2007 finansiert gjennom årlige tilleggstilskudd⁴ utover støtten knyttet til FIVHs rammeavtale.

² «Mektige merkeklær: Leverandørkjedenes jerngrep.» *NorWatch* (FIVH) temarapport 1/2004

³ «Tailored Wages 2019», se <https://www.framtiden.no/201906057443/aktuelt/levelonn/fortsatt-fattigdomslonn-for-tekstilarbeiderne.html>

⁴ Norads ordning med årlige tilleggstilskudd til opplysningsarbeid ble innført i 2003 og avvirket i 2015.

2002-2005: Russeklærkampanje og ny solid kunnskap om klesbransjen

« På hele 90-tallet har kleskjedene blitt drevet fra skanse til skanse av kampanjer som den europeiske "Clean Clothes Campaign" og idealistiske selskapsovervåkere. Merkevareprodusentenes motstand mot innsyn og forsøkene på å tåkelegge realiteter og ansvarsforhold kan sidestilles med tobakksindustriens forsøk på å bagatellisere og skjule helsefaren ved å røyke. Her hjemme har blant annet Kirkens Nødhjelp og Framtiden i våre hender tatt opp saken til tekstilarbeiderne i den tredje verden. I sin siste utgave tar Forbrukerrapporten opp problemet i full bredde. I kjent stil forsøker selskapene å vri seg unna kritisk søkelys. Bare 2 av 15 selskaper kan dokumentere at de har noen egen politikk om etikk knyttet til virksomheten.

*Arne Storrønningen
daværende ansvarlig redaktør i Folkevett og NorWatch
i Folkevett nr. 1/2002*

- For FIVH var tidsskriftet *Folkevett* på 1990-tallet og utover på 2000-tallet en viktig kanal for formidling av kunnskap og informasjon om kles- og tekstilindustrien til medlemmer og andre. Daværende redaktør for både *Folkevett* og *NorWatch*, *Arne Storrønningen*, skrev en grundig kommentar om temaet i *Folkevett* 1/2002 (se utdrag ovenfor). Denne ble fulgt opp med omfattende reportasje i *Folkevett* 5/2003 om «merkeslavene» og «kappløpet mot bunnen» og i *Folkevett* 2/2004 med en omfattende reportasje om «fattigdommen bak våre klær», med fokus på produksjonen av russeklær i Pakistan (Russeklærkampanjen).
- Reportasjereisen til Pakistan i 2003, som la grunnlaget for reportasjen om russeklær i *Folkevett* 2/2004, var en del av arbeidet i *NorWatch*. Journalist *Pia Gaarder* fulgte her hele produksjonskjeden: Fra dyrking og høsting av bomull, spinning, veving, farging og sying og helt «hjem» til klesbutikken i Norge.⁵
- I 2004 lanserte så FIVH den omfattende rapporten «*Mektige moteklær: Leverandørkjedenes jerngrep*» (*Pia Gaarder*, *NorWatch* tema 1/2004), med grundig dokumentasjon og gjennomgang av situasjonen i forkant av regimeskiftet for internasjonal klesbransje året etter, da mulifiberavtalen ble erstattet av WTOs regelverk.

«Det er (...) ikke tilfeldig at ti år med etiske retningslinjer ikke har forbedret situasjonen i den globaliserte tekstilsektoren. Tvert imot. Denne rapporten retter søkelys mot hvordan systemet med underleverandører i tekstilsektoren skaper en stadig råere hverdag for mellom 100-120 millioner tekstilarbeidere i den fattige delen av verden.

*Pia A. Gaarder
i forordet til «Mektige moteklær: Leverandørkjedenes jerngrep»
NorWatch tema 1/2004*

⁵ FIVHs årsrapport for 2004.

2006-2007: Kampanjen Rene Klær (Clean Clothes Campaign) etableres i Norge

Da multifiberavtalen i 2005 ble erstattet med WTOs regelverk for handel med tekstiler oppsummerte *Pia Gaarder* i FIVH/NorWatch utfordringene slik på FIVHs nettsider⁶:

«Det internasjonale kvotesystemet på tekstil og klær opphørte 1. januar 2005, og konsekvensene for tekstilindustrien i Europa og USA er allerede merkbar. Tekstilindustrien i lavkostland risikerer på sin side å bli kastet ut i en kaotisk omstillingsprosess. Enda billigere klær og enda hardere konkurranse u-landene i mellom, kan bli resultatet.»

FIVH så behovet for å knytte seg sterkere til det internasjonale samarbeidet og deltok i 2006 på noen av møtene i det globale nettverket *Clean Clothes Campaign*. Nettverket hadde blitt opprettet allerede i 1989 og samarbeidet tett med organisasjoner og fagbevegelse i Sør. Året etter tok fagansvarlig for FIVHs tekstilsatsing, *Carin Leffler*, initiativ til at *Kampanjen Rene Klær* ble lansert i Norge, med informasjonsstøtte fra Norad. Dette skjedde i samarbeid med *Handel og Kontor (LO)* og *Changemaker*, og med faglig støtte fra *Forum for kvinner og utviklingsspørsmål (FOKUS)* for å sikre kjønnsperspektivet i kampanjen.

«Det er på høy tid med en skikkelig klesvask av den urettferdige tekstilindustrien.

Sunniva Strand Rørvik, leder i Changemakers handelspolitiske utvalg, til NRK 14. juni 2007

«Samtidig som kampanjen "Rene klær" nylig startet i Norge, kommer de første rapportene om hvordan samfunnsansvar utøves innenfor klebransjen. Det er nedslående lesning.

Fri Fagbevegelse (LO-media) 16. juni 2007

Skjermdump fra nrk.no 14.06.2007

Samtidig startet FIVH en større satsing med å kartlegge hvordan det offentlige og private aktører i klesbransjen tok etiske hensyn og hvilke konsekvenser dette hadde for tekstilarbeidere i Sør.

2008-2009: Ny kunnskap og kritisk fokus på etikk i offentlige innkjøp og levelønn i Sør

Med informasjonsstøtte fra Norad startet FIVH i 2007 arbeidet med en rapport om etikk i offentlige innkjøp i Norge. Målsetningen var å bidra til å sikre at innkjøp til offentlig sektor skjer i tråd med etiske retningslinjer som sikrer grunnleggende menneskelige og faglige rettigheter for arbeiderne. Rapporten «*Offentlig etikkloshet. Om mangel på etiske retningslinjer i offentlige anskaffelser*» (t.h.) ble lansert i juni 2008. Budskapet ble oppsummert slik på FIVHs nettsider:

«Norske myndigheter fremstår som en bremsekloss i arbeidet med etikk i offentlige anskaffelser. Myndighetenes politikk bærer preg av svake retningslinjer, treg implementering, manglende vilje eller mot til å utvide og styrke de retningslinjene som finnes og generelt dårlig formidling av det juridiske handlingsrommet til offentlige innkjøpere. Det finnes i dag et betydelig rom for å stille etiske og sosiale krav ved offentlige anskaffelser, som

⁶ <https://www.framtiden.no/200505045064/aktuelt/bedrifters-samfunnsansvar/kvotesystemets-opphor-1.-januar-2005.html>

norske myndigheter ikke benytter seg av. Den forsiktige linjen gjenspeiles i et fravær av etiske retningslinjer i store statlige institusjoner slik som Politiet, Forsvaret og Helse Sør-Øst.»

I tillegg ble det skrevet et eget pressenotat som så nærmere på *Helse Vest* sine innkjøpskrav. Det viste at helseforetaket ikke stilte noen etiske krav til lønn og arbeidsforhold hos leverandørene som leverte sykehustekstilene og fikk oppslag i *Bergens Tidende* (se nedenfor).

«Helseforetakene er, som andre offentlige norske myndigheter, sinker internasjonalt. De stiller ikke strenge nok krav til arbeidsforholdene hos leverandøren.

*Carin Leffler, fagansvarlig for tekstil i FIVH
til Bergens Tidende 12. juli 2008*

I sin rapport til Norad om gjennomføring av tiltaket pekte FIVH på at offentlige innkjøp representerte store verdier og volum, som også betydde at etiske retningslinjer for slike innkjøp ville kunne få store positive ringvirkninger for ansatte i Sør. FIVHs fokus på dette bidro til at det i 2009 ble utarbeidet en *veileder*, «*Etiske krav i offentlige anskaffelser*», som ble utarbeidet av *Initiativ for Etisk Handel (IEH)* på oppdrag fra *Barne- og familiedepartementet*.

For å få mer kunnskap om situasjonen for tekstilarbeidere i Sør søkte FIVH i 2008 om, og fikk innvilget, støtte til kartlegging av lønnspolitikken til kleskjedene. Resultat ble publisert i FIVH-notatet «*Neppe en lønn å leve av*» i 2009.

- Ingen av de 25 kleskjedene som *Framtiden i våre hender* har kartlagt stiller klare krav til sine leverandører om at disse skal betale arbeiderne en levelønn, innledet notatet og forklarte forskjellen på minstelønn og levelønn slik:

«I mange land hvor klær for det norske markedet produseres, er minstelønnen svært lav og dekker sjelden de grunnleggende behov hos arbeiderne. Det betyr at disse ofte må arbeide svært lange pass og mange dager i strekk for å i det hele tatt kunne klare seg. Selv den reelle lønnen (dvs. den lønn arbeiderne får utbetalt) ligger på omtrent halvparten av det som kan anses som en levelønn i land som Kina, Bangladesh, Thailand og India. En levelønn er derimot en lønn som dekker de grunnleggende behov en familie har slik som mat, rent vann, husrom, klær, utdanning for barna, grunnleggende helsestell og litt ekstra til sparing eller uforutsette utgifter.»

Skjermdump fra Bergens Tidende 12.07.2008

En veileder for etiske krav i offentlige anskaffelser ble utarbeidet av *Initiativ for Etisk Handel (IEH)* på oppdrag fra *Barne- og familiedepartementet* i 2009.

Målet med tiltaket var å få til policyforandringer i kleskjeder på sikt, for å sikre anstendige lønninger blant ansatte hos leverandører og underleverandører i produsentland. Første skritt var å gjøre denne kunnskapen kjent og få i gang offentlig debatt. Det lyktes FIVH godt med, ikke minst gjennom et stort oppslag i Aftenposten 17. februar 2009 (se skjermdump). Arbeidet med notatet bidro også til organisasjonens landsmøte i 2008 tok inn «Levelønn i Sør» som ett av organisasjonens fem satsingsområder og at de ble invitert av UD til å bidra med innspill til regjeringens strategi for anstendig arbeid.

Notatet ble samme året fulgt opp med en mer omfattende rapport, «Syr klær for lommerusk – hvorfor levelønn må erstatte minstelønn i klesproduksjonen», som også ble lansert i Sverige. Der bidro den til kritisk fokus på *Hennes og Mauritz*, som fikk oppslag i bl.a. Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Borås Tidning, Aftenbladet og Rapport (SVT).

«For vestlige importører og for oss forbrukere er prisforskjellen forsvinnende liten, men for arbeiderne som produserer varene betyr det enormt mye.

«De fleste krever ikke mer enn at det er minstelønn, mens noen få har litt uklare formuleringer om at lønnen må være nok til å dekke levekostnader. Jeg synes det er spesielt ille at de store kjedene med makt og veldig god lønnsomhet ikke er mer opptatt av å sikre at arbeiderne får anstendig betalt. De burde gå foran.

Carin Leffler, fagansvarlig i FIVH til Aftenposten 17. februar 2009

Skjermdump fra Aftenposten 17.02.2009

2010-2012: Ny kunnskap og kritisk fokus på åpenhet og lønnsforhold i leverandørkjeden

FIVHs søkelys ble i 2010 fulgt opp redaksjonelt i bl.a. Aftenposten. Etter et besøk i hos arbeidere i India som produserte for *H&M*, *Nike*, *Marks & Spencer*, *Wallmart* og *Texco*, kunne avisen i et oppslag 4. mai, fortelle at «de syr klærne våre for to kroner timen» (se skjermdump neste side).

En påstand FIVH i blant hørte i som reaksjon på levelønnskrevet var denne: «Når vi snakker om lave lønninger i utviklingsland, må vi ikke glemme at prisene på varer og tjenester i disse landene også er svært lave.» En ny rapport fra FIVH høsten 2010, «*Mye arbeid, små marginer*», avdekket i imidlertid at dette var en myte. Rapporten ble utarbeidet i nært samarbeid med partnere innenfor *Clean Clothes Campaign*. Etter å ha sett nærmere på rådende timelønn, lovbestemt minstelønn og kjøpekraft i et utvalg land med store tekstilproduksjon konkluderte FIVH at «kjøpekraften til tekstilarbeidere i land som Kambodsja, Bangladesh, Kina og India er svært lav».

Også denne rapporten fikk stort oppslag i Aftenposten (se skjermdump neste side) og ble gjenstand for oppmerksomhet og debatt også i våre naboland.

Til tross for mye ny kunnskap og offentlig omtale erfarte imidlertid FIVH at dette fokusområdet var «tung materie», slik det bl.a. framkom i deres resultatrapport til Norad for 2007-2010:

«Resultat på outcome-nivå er at en klesaktør i Norge har gått over til å inkludere «levelønn» i sine etiske retningslinjer etter at vi rettet søkelyset mot temaet. I tillegg vet vi at et annet selskap vurderer å gjøre det samme. Vi vet imidlertid at det å gå til angrep på kjedenes lønnsomhet og vilje til å betale mer for varene er «tung» materie som har møtt mye motstand fra ulike aktører, først og fremst fra kleskjedene selv.»

Skjermdump fra Aftenposten 4. mai 2010

FIVHs neste skritt for å få fortgang i saken var en rapport som kom i 2011. I rapporten «Med døren på gløtt? Om merkevareselskaperens manglende åpenhet» undersøkte de graden av åpenhet i bl.a.

H&M, Varner-gruppen, Voice, Lindex, KappAhl, Gina Tricot, Bestseller og Inditex (Zara og Massimo Dutti m.fl.). Rapporten viste at bare to av 18 selskaper som ble undersøkt opererte med åpne leverandørlistor. Selskapene begrunnet hemmeligholdet av leverandørlistene med deres utsatte konkurransesituasjon. Rapporten pekte imidlertid på at selskaper som hadde åpne leverandørlistor, slik som Nike, Adidas, Puma, Timberland, Stormberg og Bj Sport, sa at de ikke hadde erfart negative konsekvenser som en følge av sin åpenhetspraksis. Temaet ble gitt bred oppmerksomhet i VG i november 2012.

«I India og Bangladesh må tekstilarbeiderne arbeide i tre timer for å ha råd til én kilo av den kanskje viktigste matvaren, nemlig ris. I Kambodsja må det litt mer enn halvannen time for å ha råd til samme mengde. En norske tekstilarbeider kan kjøpe cirka 14 kilo ris for sin timelønn.»

Eksempel på kjøpekraft for tekstilarbeider, hentet fra rapporten «Mye arbeid, små marginer» 2010

Skjermdump fra Aftenposten 18. oktober 2010.

Skjermdump fra VG 20. november 2012.

I 2012 kom neste rapport, «Store ord – etikkfattig handling. Tar norske kommuner etiske hensyn i sine anskaffelser?», der FIVH undersøkte i hvilken grad den statlige veilederen for etiske krav i offentlige anskaffelser fra 2009 hadde blitt fulgt opp i praksis. Resultat var nedslående: ved om lag 95 av 100 anskaffelser som ble gjort i den største kommunen i hvert av landets 19 fylker, ble det ikke stilt noen etiske krav til leverandørene. Rapporten konkluderte at:

«Norske myndigheter har hittil vegret seg for å lovpålegge offentlige virksomheter å stille slike krav. Et påbud har vært til vurdering i snart seks år, men enda foreligger ingen konklusjon. En rekke offentlige innkjøpere, ansatte og private leverandører etterspør nå et forpliktende regelverk om etiske krav i offentlige anskaffelser. Resultatene som er fremkommet i denne rapporten viser at dette er et helt nødvendig tiltak for å nå myndighetenes målsetning om ivaretagelse av etiske hensyn i offentlige anskaffelser.»

I årene som fulgte skulle sakene FIVH tok opp og spørsmålene de stilte få betydelig oppmerksomhet, både i Norge og andre steder i verden.

2013-2014: «Vreng kleskjedene», Rana Plaza og «Sweatshop» setter dagsorden

På nyåret 2013 startet FIVH kampanjen «Vreng kleskjedene», der målet var å få norske kleskjeder, og andre aktører som selger klær på det norske markedet til å være åpne om hvor de får sine varer produsert. Her ble forbrukere opplyst om hvilke kleskjeder som hadde hemmelige fabrikklistor og hvilke som hadde offentlige lister. Organisasjonen oppfordret folk til å signere på et opprop som krevde åpenhet. Allerede i mars kom en gladmelding FIVH hadde håpet på. Denne ble formidlet slik på FIVHs nettsider:

«Etter flere år med press gir H&M, verdens nest største kleskjede, etter og offentliggjør listen over hvem som produserer klær for dem.»

Kort tid etter skjedde en varslet katastrofe. Bygningen *Rana Plaza* i Bangladesh' hovedstad Dhaka, som huset en tekstilfabrikk, kollapset. Mer enn 1000 arbeidere omkom og over 2500 ble skadet. Dette førte til at situasjonen for tekstilarbeidere i Asia fikk stor oppmerksomhet over hele verden.

Skjermdump fra nrk.no 23. april 2013.

« Tragedien ved en tekstilfabrikk i Bangladesh har løftet fattige tekstilarbeideres arbeidsforhold høyt opp på agendaen i mange land.

Lederkommentar i Dagsavisen 3. mai 2013 med tittelen «klærnes pris».

Samtidig tok FIVH i 2013 initiativ til nye skritt for å nå en viktig målgruppe, ungdom, som er storforbrukere av klær. De søkte Norad om tilleggstilskudd til opplysningsarbeid for å ta med tre ungdommer fra Norge til Kambodsja for at de skulle få oppleve realitetene bak klærne vi kler oss i til daglig. Ungdommene fikk muligheten til å leve som en tekstilarbeider og erfare på kroppen hvilke forhold arbeiderne jobber og lever under. Tiltaket fikk navnet «Sweatshop» eller

«oppdragelsesreisen» og skulle vise seg å få langt mer oppmerksomhet enn FIVH kunne ha drømt om. Her hjemme inngikk de et samarbeid med Aftenposten og i Kambodsja samarbeidet de tett med partnere som Comunity Legal Education Center (CLEC), journalister, fagforeninger og rekke andre støttespillere i utarbeidelsen av prosjektet.

Tiltaket munnet i 2014 ut i WebTVserien «Sweatshop – Dødsbillig Mote!» som kunne sees på aftenposten.no og senere også globalskole.no. Den fikk bred omtale og skapte stor oppmerksomhet og kritisk debatt rundt de kritikkverdige arbeids- og lønnsforholdene for tekstilarbeidere i lavkostland. I sin årsrapport til Norad for 2014 oppsummerte FIVH resultatene slik:

«Den helt store saken som har rullet og gått i hele 2014 var uten tvil serien «Sweatshop. Dødsbillig mote!». Den ble produsert og lansert våren 2014 i samarbeid med Aftenposten. Serien var vår ide, vi var fagrådgivere i produksjonen hele veien, og prosjektet ble delfinansiert gjennom tilleggstilskudd som vi rapportert for i fjor. Men vi har brukt betydelige ressurser i 2014 i oppfølging av serien, produksjon av saker og for å svare og møte den overveldende interessen for tekstilarbeidernes situasjon som serien har skapt. De norske episodene var i mars 2015 blitt sett til sammen 800 000 ganger i Norge, YouTube-traileren snart 4 millioner ganger, og den engelske versjonen allerede 2,8 millioner. Vi har gjennom denne serien nådd en ny generasjon av ungdommer som har et nært forhold til klesbransjen og som har fått øynene opp for hvordan arbeidsforholdene er.»⁷

«For å forstå Norge må vi prøve å forstå verden. (...) Og derfor sendte vi i samarbeid med Framtiden i våre hender tre norske ungdommer til Kambodsja for at de skulle leve sammen med tekstilarbeiderne som sørger for at vi har tilgang på billige, moteriktige klær. Sweatshop sjokkerte og vekket en hel tenåringsgenerasjon – ikke bare her i Norge. TV-serien lever nå sitt eget liv og engasjerer hundretusenvis av ungdom fra Australia til USA og Tyskland.»

*Aftenpostens sjefredaktør Espen Egil Hansen
i Aftenpostens årsregnskap for 2014*

2015-2020: Etikkinformasjonsloven - fra forslag til virkelighet? (Åpenhetsloven)

Dokumentasjonen og oppmerksomheten rundt utfordringene knyttet til «kappløpet mot bunnen» i klesbransjen var etter hvert overveldende. FIVH videreførte sitt kontinuerlige arbeid med å undersøke forholdene og legge press på bransjen. FIVH, i likhet med mange andre, var imidlertid klar over at frivillige retningslinjer måtte erstattes med lovpålegg for å sikre langt større ansvarlighet i næringslivet. Dette ble en hovedsak i arbeidet fra og med 2015.

Den norske *miljøinformasjonsloven* gir norske forbrukere rett til informasjon både fra offentlige myndigheter og private virksomheter om forhold som har betydning for miljøet. Denne lå til grunn for at *Regnskogfondet*, i samarbeid med *Grønn Hverdag*, i 2011 kunne utarbeide «palmeoljeguiden» med informasjonsstøtte fra Norad. Tiltaket bidro til at bruken av regnskogødeleggende og

⁷ Trailerne og de ulike episodene i serien, inkludert de episodene som kom året etter, har nå blitt sett om lag 10 millioner ganger. Serien ble tildelt Gullruten i 2015.

helseskadelig palmeolje i varer på det norske markedet ble redusert med 2/3 i løpet av 2 år. Inspirert av denne loven undersøkte FIVH i 2015 mulighetene for å få på plass en liknende lov på etikk, en *etikkinformasjonslov*. De snakket med representanter fra næringsliv, juss, forbrukerrettigheter, fagforeninger og menneskerettighetsorganisasjoner i Norge og i produsentland, som alle ga innspill til hvordan en slik lov kunne se ut, og hva man kan oppnå med den.

Organisasjonens møter med politiske partier, der ideen om en slik lov ble presentert, ga resultater. I februar 2016 la stortingsrepresentantene *Anne Tingelstad Wøien (Sp)*, *Une Aina Bastholm (MDG)* og *Geir Jørgen Bekkevold (KrF)* fram et såkalt Dok8-forslag, *Dokument 8:58 S (2015–2016)*, om å be regjeringen utrede og vurdere å fremme en slik lov i tråd med FIVHs forslag. I juni fikk forslaget tilslutning fra Stortingets familie- og kulturkomité.

«Stortinget ber regjeringen utrede og vurdere å fremme forslag til lov om åpenhet om produksjonssteder og etikkinformasjon om vareproduksjon til forbrukere og organisasjoner.

*Stortingets familie- og kulturkomité
Innst. 384 S (2015–2016)*

Utover sommeren og høsten 2016 skrev 24 000 personer under FIVHs kampanje for å opprette en etikklov og Stortingets representanter etterlyste regjeringens oppfølging, men først i juni 2018 nedsatte Barne- og familiedepartementet et *Etikkinformasjonsutvalg*, som ble ledet av *professor Ola Mestad*.

Mens utvalget jobbet vokste også engasjementet i Norge for å bekjempe *moderne slaveri*. Et representantforslag om dette ble fremmet på Stortinget av *Jette*

Christensen (Ap). Etter initiativ fra *Amnesty Norge*, *Regnskogfondet*, *Raftostiftelsen*, *Fellesrådet for Afrika*, *ForUM* og *FIVH* ble det etablert en *Koalisjon for ansvarlig næringsliv (KAN)*, som skulle arbeide for en *menneskerettighetslov for næringslivet*. Dette, og deler av *Jette Christensen* sitt forslag, ble spilt inn til Etikkinformasjonsutvalget gjennom høringsrunder. Utvalget tok også dette med i sine vurderinger og foreslo en «lov om virksomheters åpenhet om leverandørkjeder, kunnskapsplikt og aktsomhetsvurderinger (åpenhetsloven)». Da utvalgets rapport ble overrakt *forbrukerminister Kjell Ingolf Ropstad (KrF)* 28. november 2019 sa han bl.a. at:

«Alt for mange varer som selges i norske butikker produseres under dårlige arbeidsforhold. Lønn man ikke kan leve av, manglende helse, miljø og sikkerhetstiltak, uanstendig arbeidstid og barnearbeid er blant utfordringene globalt. Tvangsarbeid og annet slaverilignende arbeid er dessuten utbredt. Vi må bekjempe denne type moderne slaveri. Jeg ser derfor frem til å lese innspillene Etikkinformasjonsutvalget kommer med i sin rapport.»

Leder i FIVH, *Anja Bakken Riise*, kommenterte utvalgets rapport slik på FIVHs nettsider:

«Dette er en stor og viktig milepæl for å gi forbrukerne rett til informasjon om produksjonssted og arbeidsforholdene til de som produserer varene vi kjøper. Dette har vi i Framtiden i våre hender jobbet for siden vi foreslo dette i 2015.»

I et innlegg sammen med *John Peder Egenæs (Amnesty Norge)* og *Jostein Hole Kobbeltvedt (Raftostiftelsen)* i *Vårt Land* 20. desember 2019 (se skjermdump t.h.), pekte hun på at:

«Etikkinformasjonsutvalgets *Forslag til lov om virksomheters åpenhet om leverandørkjeder, kunnskapsplikt og aktsomhetsvurderinger* er et historisk steg mot å lovfeste at næringslivet har ansvar for menneskerettigheter og åpenhet.»

I sin resultatrapport til Norad for perioden 2017-2019 påpekte FIVH at «lovforslaget må fortsatt vedtas av Stortinget», men konstaterte også at «vi har kommet langt etter årelangt og målbevisste arbeid for å informere om utfordringer i leverandørkjedene, og behovet for åpenhet og ansvarliggjøring av selskapene» (for ytterligere informasjon, se Del 2, bærekraftsmål 12).

Skjermdump fra *Vårt Land* 20. desember 2019.

Hva er oppnådd?

- ✓ **Kunnskapen om lønns- og arbeidsforholdene til de som lager klærne våre har de to siste tiårene blitt vesentlig styrket og gjennom kritisk debatt formidlet til norske myndigheter, politikere, aktører i klesbransjen, forbrukere og norsk allmennhet.**
- ✓ **Et forslag til lov om virksomheters åpenhet om leverandørkjeder, kunnskapsplikt og aktsomhetsvurderinger (en menneskerettighetslov for næringslivet) ligger nå på regjeringens bord og kan bli vedtatt i 2021.**
- **Potensiell utviklingseffekt globalt: Dersom en menneskerettighetslov for næringslivet innføres i 2021 vil den mer effektivt enn frivillige ordninger kunne bidra til å svekke «kappløpet mot bunnen» i blant annet klesindustrien og sikre levelønn og bedre arbeidsforhold for de som lager klærne våre i produsentland verden over.**

FIVHs bidrag til kunnskap og kritisk debatt om klesindustrien og klesbransjen

Gjennom de siste to tiårene har FIVH lagt fram et vell av publikasjoner om klesindustrien og klesbransjen, mange av dem med støtte fra Norad (se utvalg nedenfor). Disse har, i tråd med målsetningen for støtten, bidratt vesentlig til kunnskap og kritisk debatt på dette feltet.

- 2004
1. «Mektige merkeklær – leverandørkjedenes jerngrep» (P. Gaarder) – rapport
 2. «Offentlig etikkløshet. Om mangel på etiske retningslinjer i offentlige anskaffelser» (E. Hovland Steindal) – rapport 2/2008
 3. «Helse Vest gir blaffen i etikk» - presennotat 2008
 4. «Syr klær for lommerusk - hvorfor levelønn må erstatte minstelønn i klesproduksjonen» (E. Hovland Steindal) – rapport 1/2009
 5. «Etikk - en fritidsbeskjeftigelse. Undersøkelse av etikkarbeidet blant norske aktører i tur- og fritidstøybransjen» (E. Hovland Steindal) – arbeidsnotat 2009
 6. «Neppe en lønn og leve av» (C. Leffler og T. Kristiansen) – arbeidsnotat 3/2009
 7. «Etikk i offentlige anskaffelser – to år etter» (E. Hovland Steindal) – rapport 2010.
 8. «Mye arbeid, små marginer - en undersøkelse om tekstilarbeideres kjøpekraft» (E. Hovland Steindal) – arbeidsnotat 8/2010
 9. «Bak kulissene. Arbeidernes stemme om arbeidsforholdene ved to fabrikker i Gurgaon, India» (C. Leffler) – rapport 4/2011
 10. «Med døren på gløtt? Om merkevarereselskapenes manglende åpenhet» (Steindal og Leffler) – rapport 2/2011
 11. «Store ord – etikkfattig handling. Tar norske kommuner etiske hensyn i sine anskaffelser?» (E. Hovland Steindal) – rapport 2/2012
 12. «Bomullens pris. En innføring i verdikjeden og utfordringer i bomullsproduksjonen» (Ø. Vea) – rapport 3/2014
 13. «Mind the gap. - How the global brands are not doing enough to ensure a dignified life for workers in the garment and electronics industry in India» (FIVH og Cividep India) – rapport 2/2015
 14. «Dårlig råd med nål og tråd. – En undersøkelse om tekstilarbeidernes kjøpekraft» (M. Falch og C. Leffler) – rapport 12/2015
 15. «Utfordringer for fagforeninger i Istanbuls tekstilsektor og effekten av syriske flyktninger på arbeidsforhold og lønninger» (S. Jorde) - notat 3/2016
 16. «Jaget etter billig lønn – kan tekstilarbeiderne jobbe seg ut av fattigdom?» (H. Lundeberg) – rapport 4/2016
 17. «Utfordringer for fagforeningene i Istanbuls tekstilsektor og effekten av syriske flyktninger på arbeidsforhold og lønninger» (S. Jorde) – notat 3/2016
 18. «Giftig luksus» (C. R. Granum) - rapport 9/2016
 19. «When best is far from good enough. Violations of workers' rights at four of H&M «best-in-class» suppliers in Cambodia» (Joel Preston, CENTRAL and Carin Leffler, Future In Our Hands) – rapport 10/2016
 20. «Hemmeleghald I halvparten av klesbransjen» (H. Lundeberg) – minirapport 2016
 21. «Bestseller – a good deal for all? Lack of transparency and violations of workers' rights at two of Bestseller's suppliers in Cambodia and India.» (Pramita Ray, Cividep, og C. Leffler, FIVH) – rapport 8/2017
 22. «Kleskjedenes verstingland» (L. Minetti) – arbeidsnotat 1/2018
 23. «Overworked and Exposed» (C. Ruud Granum og C. Leffler) – rapport mai 2019

2019

